

42. Roczne Z.P.O.K. pracy w Stanisławowie // Słowo Polskie // Gazeta Lwowska. – 1933. – 30 kwiecień. – S.9.
43. Rola Wydziału P.O.W. kobiet we Lwowie // Słowo Polskie. – 1933. – 12 listopad. – S.3–4.
44. Sodalitcja Pan Marian // Kurjer Stanisławowski. – 1936. – 4 październik. – S.5.
45. Szrenica M. Studia nad prasą poską XIX i XX wieku / M. Szrenica, J. Jarowiecki // Rocznik historii prasy poskiej. – 1998. – T.1. – Z.1–2. – S.252–259.
46. Towarzystwo kobiet im. Viktoriyi Nedzalkovetskoyi żeńskiej liceum we Lwowie // Słowo Polskie. – 1905. – 23 grudnia. – S.14.
47. Towarzystwo opieki młodych kobiet // Słowo Polskie. – 1933. – 18 listopad. – S.6.
48. Towarzystwo św. Salomii // Słowo Polskie. – 1905. – 11 grudnia. – S.3.
49. Udział kobiet w ruchu spółdzielczym wzrasta // Gazeta Lwowska. – 1905. – 5 stycznia. – S.3.
50. Wieczorne dyskusje w dziale Lwowa Z.P.O.K // Słowo Polskie. – 1933. – 14 październik. – S.9.
51. W kierunku restrukturyzacji psychikę kobiet // Słowo Polskie // Gazeta Lwowska. – 1933. – 13 maja. – S.7.
52. Wychowywać młodzież na terytorium cywilnej koloniach // Gazeta Lwowska. – 1933. – 23 lipiec. – S.8.
53. Wydział kobiety miłosierdzia straży pożarna // Słowo Polskie. – 1934. – 26 styczeń. – S.6.
54. Z działalności dział Z.P.O.K w Ternopolu // Słowo Polskie // Gazeta Lwowska–1934. – 13 styczeń. – S.9.
55. Z działalności sekcji pan w Orhanizotsiya lehonistiv we Lwowie // Słowo Polskie. – 1933. – 1 styczeń. – S.8.
56. Z działalności Towarzystwa św. Salomii // Gazeta Lwowska. – 1911. – 8 lutego. – S.3.
57. Z działalności Towarzystwa św. Salomii // Gazeta Lwowska. – 1920. – 10 grudnia. – S.4.
58. Z działalności Stowarzyszenia wojewodstw Z.P.O.K w Ternopolu // Słowo Polskie // Gazeta Lwowska. – 1933. – 25 listopad. – S.4.
59. Z działalności Stowarzyszenia wojewodstw Z.P.O.K w Ternopolu // Słowo Polskie // Gazeta Lwowska. – 1933. – 2 wrzesień. – S.9.
60. Z Towarzystwa Edukacji Gospodarczej Kobiet // Gazeta Lwowska. – 1934. – 17 luty. – S.9.
61. Z Wojewódzkiego Komitetu zjednoczonych organizacji kobiecych // Słowo Polskie // Gazeta Lwowska. – 1933. – 25 listopad. – S.4.
62. Zyhulska Maria. Weż skarbiec tvorchasti ludowej // Słowo Polskie. – 15 lipiec. – 1933. – S.9.
63. Zyizd organizacji «Snopkoviyanka» // Słowo Polskie. – 1920. – 6 styczeń. – S.5.
64. Zyizd Z.P.O.K // Słowo Polskie. – 1933. – 4 grudnia. – S.7.
65. Z życia orhanizatsynoho w ziemi // Słowo Polskie // Gazeta Lwowska. – 1933. – 24 czerwiec. – S.9.

Kochkodan V. R., the graduate student, The Carpathian National University of V. Stefaniuk (Ukraine, Ivano–Frankivsk), ko4kodana@gmail.com

Women's society of Eastern Galicia in the Polish press (1900–1939)

The article analyzed the most popular Polish newspapers about women's societies of Eastern Galicia early twentieth century to 1939. Proved that their number and scope, nature (reporting or analytical) depend on several factors: the historical period, the extent of most companies, their functions, activity organizations. Comparison of Polish women's associations for their social work, especially in the cultural field.

It is alleged that the Union civil of women played a major role in educating young people, mothers, patriotic ideas spread among the population. Deals with women's own attitude to pressing problems of life in Poland and the leading countries in their efforts to work together in protecting their interests. Attention is drawn to the Catholic Women's, military, economic societies. Emphasized change the minds of women compared with the past century: understanding yourself as a person that can affect different sectors of society, to join the organization.

Keywords: women's society, the Polish press, the Union civil of women, the Słowo Polskie, the Gazeta Lwowska, the Głos Pokucia.

Kochkodan V. R., аспірантка, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника (Україна, Івано–Франківськ), ko4kodana@gmail.com

Женские общества Восточной Галиции на страницах польской прессы (1900 г. – 1939 г.)

Проанализированы статьи распространенных польских газет о женских обществах Восточной Галиции начала XX в. до 1939 года. Доказано, что их количество и объем, характер (уведомительный или аналитический) зависел

от нескольких факторов: исторического периода, масштабов самих обществ, рода их деятельности, активности организаций. Проведено сравнение польских женских обществ по их общественному труду, особенно в культурной сфере.

Утверждается, что Союз гражданского труда женщин играл наибольшую роль в воспитании молодежи, матерей, распространению патриотических идей среди населения. Освещены отношение женщин к актуальным проблемам жизни Польши и ведущих стран мира, попытки их действовать совместно в защите своих интересов. Привлекается внимание к женским католическим, военным, экономическим обществам. Подчеркивается изменение сознания женщин по сравнению с прошлым веком: пониманием себя как личности, способной влиять на различные сферы жизни общества, объединяться в организации.

Ключевые слова: женские общества, польская пресса, Союз гражданского труда женщин, «Słowo Polskie», «Gazeta Lwowska», «Głos Pokucia».

* * *

УДК 94(477)«19»:378.4(477–25)

Чуткий А. І., доктор історичних наук, доцент, професор кафедри історії та теорії господарства, Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, директор Музею історії університету (Україна, Київ), andr32_ukr@ukr.net

Мікро–історичні теми як концентроване вираження загального контексту історичного поступу (вплив Першої світової війни і українських визвольних змагань на Музей товарознавства Київського комерційного інституту)

Вивчено діяльність Музею товарознавства Київського комерційного інституту, що був першим в Україні музеєм економічного профілю, в роки Першої світової війни та українських визвольних змагань. Дослідження базуються на архівних матеріалах, що вперше вводяться до наукового обігу та допомагають прослідкувати різні складові діяльності цієї установи і водночас сприяють у встановленні наповнення повсякденного життя українського суспільства в той період.

Встановлено, що початок Першої світової війни одразу ж ускладнив матеріальне забезпечення навчального процесу та діяльність музею, але він продовжував свою роботу, зокрема тривало надходження нових експонатів. Значно більшої шкоди завдала евакуація до Саратова восени 1915 р. В цей час музей зазнав першого пограбування, а також значно постраждали музейні колекції від їх переміщення. В роки українських визвольних змагань найбільш сприятливим для нього був період Гетьманату внаслідок відновлення допомоги з боку держави.

Ключові слова: мікро–історія, Перша світова війна, історія України початку XX ст., Музей товарознавства Київського комерційного інституту.

Модерний етап історичного дискурсу характеризується перевагою мікро–історичний студій, оскільки загальний контекст історичного поступу як в рамках світової, так і національних історій, є вже давно прописаним. Натомість першочерговим завданням після виписування загального контексту є його максимальне наповнення різноманітною інформацією, що допоможе реконструювати історичний поступ в усьому багатоманітні його складових. Лише тоді головна місія істориків буде виконана і можна буде повернутися до переосмислення загального тла історії. Справа ця вкрай важлива і вимагає довготривалої праці всієї корпорації. І тут цінними є дослідження найрізноманітнішого спрямування (від реконструкції біографії окремих персоналій, навіть «не знайомих» і до історії костюму, харчування і т.п. включно), чим й займається сучасна світова історична наука. Проте захоплення цим напрямом історичних студій є не сліпою даниною західноєвропейській історичній науці. Воно, як вже зазначено, обумовлено тим, що лише через такі дослідження можна «побачити» макро–історичні процеси в реальному їх впливі на повсякденне життя окремих груп суспільства і навіть окремих осіб, а також установ,

організацій тощо, що сприяє деталізації та змістовому наповненню бачення загального контексту історичного поступу.

Тривалий період займаючись господарською історією України, а також історією економічної освіти, зокрема й першого вітчизняного ВНЗ економічного профілю – Київського комерційного інституту (далі – ККІ), було звернуто увагу на таку недосліджену тему як матеріальна база функціонування вишів. В ній значний інтерес становить й історія першого вітчизняного музею з господарської сфери – Музею товарознавства при ККІ, оскільки кризь призму його історії можна прослідкувати ставлення влади, професорсько–викладацької корпорації та й загалом до музейної справи, а також і до економіки та розуміння потреби в популяризації відповідних знань. В цій статті історія Музею товарознавства ККІ досліджена у найбільш переломний момент української історії ХХ ст. – роки Першої світової війни та українських визвольних змагань, що дозволить перекласти отримані висновки і на справу поповнення інформації про цей період в історії України загалом.

Відомо, що економічне піднесення останніх передвоєнних років суттєво пожвавило різні складові життя українського суспільства: поліпшувалась транспортна інфраструктура, розвивалися нові галузі виробництва, у повсякденне життя входило використання електроенергії, поширювався кінематограф, періодика, зростав рівень освіти тощо, зрештою – покращився рівень матеріального добробуту та урізноманітнилися культурні запити, що позитивно вплинуло на розвиток і музейної справи [12]. На прикладі Музею товарознавства ККІ це виявилось у стрімкому збільшенні його колекцій, причому – в першу чергу завдяки подарункам від цілої низки підприємців [1; 14, с. 12, 21–23], включно із зарубіжними. Тож в 1912 р. керівництво ККІ в особі Довнар–Запольського виступило з ініціативою побудови окремого будинку для розміщення Музею товарознавства. Це засвідчувало як загальне економічне піднесення, так і рівень культури тогочасних підприємців та розуміння важливості цієї справи з боку Довнар–Запольського, що значною мірою пояснює й той факт, що саме він у 1917–1918 рр. стояв біля витоків першого в Україні вишу з підготовки фахівців зокрема і для музейної справи – Археологічного інституту [9; 10]. У 1913 р. відбулось обговорення та затвердження плану будівництва на садибі ККІ по вул. Пироговській чотирьохповерхового будинку Музею товарознавства [2, арк. 11, 35; 11, с. 2] і в червні 1914 р. відбулось урочисте закладення його фундаменту [2, арк. 62, 66]. Однак початок Першої світової війни одразу ж перекреслив цей задум і вивчення архіву ККІ дає підстави констатувати, що до цієї ідеї в інституті більше не повертались. Так само було поховано ідею створення при інституті Земсько–міського музею, метою якого було ознайомлення з усіма складовими земсько–міської справи і для цього розпочалось зосередження відповідної літератури, а також звітів, статистичних довідок, фото, креслень і т.п. від земств та міст [11, с. 3], при цьому ініціатива у заснуванні цього музею саме при ККІ належала також і Довнар–Запольському [11, с. 51]. Оскільки це був один із багатьох проєктів у сфері розвитку культури, то доцільно провести їх систематизацію задля створення переліку опосередкованих втруч. у цій сфері зумовлених початком Першої світової війни.

Водночас слід наголосити, що початок війни не перекреслив розвиток Музею товарознавства ККІ, який продовжував свою роботу, як і інститут у складі якого він функціонував [15, с. 264–276]. В перший рік війни Музей товарознавства ККІ поповнювався новими експонатами, так само як і підзвітні йому тематичні кабінети. Зокрема, саме у 1914–1915 навчальному році підзвітний Музею товарознавства кабінет торгівлі отримав окреме приміщення – кабінет №17 на третьому поверсі нового будинку інституту по вул. Пироговській. Зі звіту по кабінету торгівлі за цей рік слідує, що в ньому були розміщені різноманітні таблиці, карти, прилади та створено власну бібліотеку [5, арк. 14–14зв], яка у 1915–1916 навчальному році вже нараховувала 793 позиції і з них майже півтори сотні іноземних видань [5, арк. 14зв].

Тривала робота з каталогізації експонатів та поповнення новими експонатами власне Музею товарознавства. Як наголошено у звіті зберігача музею, «на цю справу значною мірою вплинули поточні події» і тому музей у 1914–1915 навчальному році поповнився лише 112 експонатами (з них найбільш цінними були колекції зібрані в Японії студентами ККІ Кльотним та Каганом) [5, арк. 18]. Попри скромне кількісне збільшення музейних колекцій, отримані за перший воєнний рік надходження були унікальними. У звіті про роботу Музею товарознавства за 1914–1915 навчальний рік зберігся перелік експонатів по Японії, що надійшли цього року. Це були, по–перше, повний асортимент спорядження самурая, зокрема: шолом, панцир та інші обладунки, кольчуга, два мечі, пістолет, рушниця, спис, лук та сагайдак з десятьма стрілами [5, арк. 24]. По–друге, предмети культури та побуту: дерев'яні маски, бронзові та глиняні статуєтки, картини та вишивки, чайник, бронзовий барельєф Будди та п'ять старовинних монет [5, арк. 24зв–25]. По–третє, «сучасні художні вироби», до яких віднесено музичні інструменти, вишивки, картини, вироби з дерева та слонової кістки, фарфоровий посуд тощо, а також повний набір сучасного японського костюму (всього 8 предметів) [5, арк. 25–27]. Для експонування цих матеріалів 28 квітня 1915 р. Правління ККІ виділило 85 руб. на виготовлення чотирьох шаф [3, арк. 16].

З листа до Міністерства торгівлі і промисловості (якому підпорядковувались ВНЗ економічного профілю) слідує, що Музей товарознавства мав за мету ознайомлення студентів та широкого загалу відвідувачів з різними видами товарів та процесом їх виробництва і складалась з 17 відділів: паливо, будівельні матеріали, освітлювальні матеріали, мануфактурні товари та волокнисті речовини, папір та паперове виробництво, шкіряний, волосяний та хутряний товари, металеві товари, деревина та її продукція, хімічні товари, добрива, харчові продукти, смакові та наркотичні речовини, колоніальні продукти, керамічні вироби, пакувальні матеріали, кустарні вироби, етнографічний відділ [3, арк. 24]. Окрім цього, при Музеї товарознавства рахувались 6 допоміжних структур: кабінети товарознавства, геологічний, залізничний, соціальний; лабораторії сільськогосподарського товарознавства та волокнистих речовин, якими завідували відомі науковці (Воблий, Єрченко та ін.). Також при музеї працювала станція з випробування товарів, що виконувала (згідно із обумовленою платнею) перевірку товарів від сторонніх осіб [3, арк. 24], тобто музей виступав не лише у традиційній функції експонування та виховання, але й виконував суто практичні завдання.

Керівництво Музеєм товарознавства продовжував здійснювати професор П. Р. Сльозкін, хранителем музею працював комерційний інженер М. С. Помазков (Помозков), а помічниками хранителя – С. Л. Лайнер та М. С. Новиков [3, арк. 24]. Отже для доволі розгалуженої структури та чисельних експонатів штат працівників був досить скромним. Попри складні обставини часу зберігалась практика відпусток, зокрема у червні 1916 р. у відпустку ухвалив хранитель музею М. С. Помазков і на цей час його обов'язки виконував помічник хранителя музею М. С. Новиков [4, арк. 60].

Також зберігався дозвіл на відвідання Музею товарознавства у будні дні для сторонніх осіб, хоча й всього одну годину на день – з 14 до 15 [5, арк. 18зв]. Відвідування музею навіть для сторонніх осіб було безкоштовним, але треба було домовлятися про його відвідання з працівниками музею, а при груповому відвідуванні – подавати попередню заявку. За 1914–1915 навчальний рік музей відвідало 1200 сторонніх осіб, тоді як у 1913–1914 навчальному році їх було 2500. Таке зниження кількості відвідувачів знов було пояснене «причиною загального характеру як подійми, котрі ми переживали (мається на увазі початок Першої світової війни – А. Ч.)», а також і тим, що влітку (час, що був позначений як період, коли музей відвідувало найбільше сторонньої публіки) музей не працював через переведення до нових приміщень [5, арк. 18зв]. Водночас було зазначено збільшення кількості студентів ККІ та учнів інших навчальних закладів, котрі відвідували Музей товарознавства [5, арк. 18зв].

Негативний вплив початку війни проявився у 1914–1915 навчальному році головню у тому, що музей мусив переміститись до інших приміщень. В цей рік він був переведений до двох залів у новій будівлі інституту по вул. Пироговській, хоча одна з раніше належних музею кімнат була вилучена у нього [5, арк. 17]. Також 1914–1915 навчальному році у Музею товарознавства було вилучено три кімнати під створену лабораторію сільськогосподарського товарознавства [5, арк. 17], яка виділилась з музею у самостійну структурну одиницю [5, арк. 18зв]. Відповідно, у Музею товарознавства лишилась лише одна з раніше відведених під нього кімнат, а оскільки надані йому два зали ще не були обладнані, то як свідчить звіт зберігача фондів: «Колекція його була переважно складена у підвалах або ж перенесена в єдину кімнату, що залишилась у розпорядженні музею з колишніх кімнат» [5, арк. 17]. Тож новий зберігач музейних колекцій Помазков, котрий приступив до своїх обов'язків з 26 вересня 1914 р. почав розміщення музейної експозиції у нових приміщеннях, але й тут справа була ускладнена через надмірну вологість нових приміщень та через зайняття однієї з двох залів, що були надані музею, під студентську шинельну [5, арк. 17зв]. Справа ускладнювалась й тим, що не було досвідчених кадрів, а колишній працівник музею Кириченко був призваний до армії. І лише повернення останнього та призначення помічника хранителя музею дозволило прискорити справу розгортання музейної експозиції у нових приміщеннях [5, арк. 17зв]. Тож до кінця навчального року розміщення колекцій музею товарознавства у нових приміщеннях в основному завершилось: у більшій залі було розміщено експонати пов'язані з промисловим виробництвом, а в меншій – ті, що характеризували економічне життя і побут

східних країн (особливо Японії та Монголії), а в коридорі, що виходив на вул. Пироговську було розміщено колекції по кераміці та упакувці [5, арк. 17зв–18]. Особлива увага до представлення східної експозиції була не даремною: це відбивало тенденцію до посилення проникнення продукції Російської імперії, і в першу чергу українських товарів, на східні ринки [13]. Отже, спрямованість характеру експозиції Музею товарознавства ККІ наочно засвідчувала тенденції в розвитку зовнішньоекономічних відносин українських земель, що перебували у складі Російської імперії.

3 осені 1915 по літо 1916 р. ККІ перебував в евакуації у Саратові, куди, як свідчать архівні документи, було евакуйоване й майно Музею товарознавства та підвітних йому кабінетів за винятком найбільш громіздких експонатів [5, арк. 13]. У Саратові також вдалось дещо поповнити колекції Музею товарознавства, хоча надходження суттєво скоротилися. Наприклад, його бібліотека у цей період збільшилась лише на 72 позиції [5, арк. 20–22]. Власне музейні колекції поповнили матеріали зібраної студентом ККІ Новаківським в Японії [4, арк. 4]. Також майже у перші дні після евакуації до Саратова в ККІ надійшов лист від завідуючого Хасав-Юртською дослідною станцією щодо направлення до Музею товарознавства зразків бавовни, що було обумовлено запитом про це від музею [3, арк. 21], а отже засвідчувало безперервність його роботи навіть у цей вкрай складний період.

Музей товарознавства ККІ і на новому місці долучився до справи популяризації знань з економічної сфери, зокрема організував низку виставок через які знайомили загал з можливостями для торгівлі з країнами-союзницями у Першій світовій війні. Наприклад, у квітні 1916 р. Музеєм товарознавства було проведено виставку японських та монгольських колекцій східного відділу [6, арк. 2], що підтверджує постанови цього відділу в складі музею і свідчить про тенденцію до поглиблення вивчення країн Сходу загалом, що виявилось у запровадженні в навчальну програму ККІ курсів східних мов, а в подальшому і в заснуванні при ККІ Близькосхідного інституту. Цю виставку, як свідчить рапорт служителя музею, щоденно відвідувало близько 150 осіб, а загалом за чотири дні виставку відвідало понад 600 осіб [6, арк. 14]. Її відвідання було платним (вхідний квиток коштував 20 коп.).

Водночас слід відзначити, що внаслідок гострого дефіциту приміщень в період евакуації ККІ до Саратова, де перебувало й чимало інших евакуйованих з Києва навчальних закладів та інших установ [16; 17], розгорнути музейну експозицію не вдалось. Так 15 грудня 1915 р. хранитель музею спеціально скаржився на неможливість розгорнути музейну експозицію у відведеному для цього приміщенні [4, арк. 8] і навіть вище згадувану виставку доводилось організувати у приміщенні місцевого комерційного училища [6, арк. 14]. Як слідує з інших документів складність розгортання музейної експозиції у Саратові була обумовлена й тим, що в Києві залишились вітрини та шафи у яких розміщувалась експозиція Музею товарознавства [4, арк. 11]. Тож в січні 1916 р. навіть проводились пошуки відповідного приміщення у Саратові для його орендування під Музей товарознавства і у звіті з цього питання, між іншим, було зазначено, що музейні експонати ще перебували в ящиках і не розпаковувались, а їх розміщення (у разі отримання відповідного приміщення) можливе не раніше травня 1916 р. [4, арк. 13–13зв].

Проте аж до кінця евакуації і повернення Музею товарознавства (разом з ККІ) до Києва в серпні – вересні 1916 р. розгорнути його експозицію у повному обсязі так і не вдалось – музейні колекції весь цей час перебували у не розпакованому стані. На це вказують здійснені у березні – квітні 1916 р. обстеження належних йому експонатів, які (як свідчить цей опис) знаходились у ящиках і були лише переглянуті та перепаковані [4, арк. 18, 25, 26, 31, 40, 52]. З–поміж облікованих під час цієї ревізії музейних колекцій були, зокрема: колекції рослин, що слугують матеріалом для виробництва тканини; колекція по шовкоткацтву, бджільництву; колекції сільськогосподарських культур; колекції шкідників сільськогосподарських рослин, колекції плодів плодкових дерев та кущів; колекція ниток; колекція фарб; колекція освітлювальних матеріалів; зразки тютюну, дубильних речовин, шкір та шкірообробки; моделі ткацького верстата та інших пристроїв і машин для виробництва різноманітної промислової продукції, моделі знарядь праці тощо; етнографічні матеріали по культурі та побуту народів Близького Сходу і Середньої Азії, Монголії, Китаю та Японії; велика кількість літератури [4, арк. 19–23зв, 32–39, 41–46зв, 53–55зв], що засвідчувало багатство та різноплановість зібраних менш ніж за десять років роботи Музею товарознавства ККІ експонатів.

У матеріалах, що стосуються функціонування Музею товарознавства ККІ в період перебування вищу в евакуації у Саратові, зберігається й цікава група документів, які являють листування завідувача та хранителя музею з керівництвом інституту щодо доцільності реалізації на ринку наявного у фондах музею цукру (у розмірі «понад» 20 пудів, тобто більше 327,6 кг, що був пожертвований музею різними фірмами під час Всеросійської виставки 1913 р.) [4, арк. 28–30]. Це листування датується лютим – березнем 1916 р. і засвідчує наростання матеріальної скрути в інституті і суспільстві загалом, що й змусило вдатись до реалізації наявного в музеї цукру: його продаж мотивувався недоцільністю зберігання такої кількості цукру і складністю його транспортування назад до Києва. Проте за весь попередній період (з жовтня 1913 р. по кінець 1915 р.) це питання не виникало і цей цукор був успішно евакуйований до Саратова. Але в 1916 р., коли економічна криза почала стрімко наростати і чимало товарів почали реалізуватись за картками [8, с. 85–93], зокрема й цукор, питання його продажу стало актуальним, оскільки означало можливість отримання значного прибутку. Попри те, що питання про продаж цього цукру було порушено ще в лютому 1916 р., але воно не було вирішене. Тож 26 травня 1916 р. П. Р. Сльозкін (як завідувач музею) знов звертався до директора інституту з проханням «розглянути питання про його ліквідацію» [4, арк. 61]. Проте цей цукор було перевезено назад до Києва і на початку вересня 1917 р. Сльозкін знов порушив питання про його «утилізацію або надання для нього особливого приміщення» [4, арк. 69]. Залишається лише дивуватися чому така значна партія дефіцитного товару, який в принципі не був цінним експонатом і мав суто утилітарне значення, не була продана на ринку. Невідомою залишається і його подальша доля. Однак внаслідок відсутності згадок про нього після першої окупації Києва більшовиками можна припускати, що він був розграбований.

Наростання матеріальної скрути, так само як і умови повсякденного життя тих часів загалом відображені

й в документації пов'язаній з пограбуванням Музею товарознавства ККІ під час перебування в Саратові. Як слідує з донесення хранителя Музею товарознавства до директора ККІ у ніч на 15 квітня 1916 р. «між дванадцятьма та п'ятьма годинами ночі відбулася крадіжка колекції хутряних виробів з приміщення музею всього на суму чотирьох сімдесят дев'ять рублів і 65 коп. Крадії проникли до приміщення з двору, зламавши замок у зовнішньої та відкривши замок у внутрішній двері, причому цей останній вони унесли з собою. На місці злочину крадії залишили знаряддя злочину – велике долото. Про злочин повідомлено зовнішній та розшуковій поліції» [4, арк. 47]. До цього донесення докладався перелік вкрадених речей, а саме: зразки хутра, шкіра жереб'я, калмицька шапка, декілька пижикових шапок, різні пояси та взуття, килими «лосиний» та «рисячий» тощо [4, арк. 48–48зв]. Оскільки крадіжка відбулась одразу ж після закінчення організованої музеєм виставки, то можна припустити, що злочинці ознайомились з цінними експонатами музею під час її проведення (оскільки виставка була відкрита для всіх бажаючих), що й визначило їх дії. Вона свідчить і про наростання дефіциту на теплі речі та інші предмети одягу у суспільстві.

Зазначу, що збитки Музею товарознавства були завдані і його евакуацією з Києва до Саратова восени 1915 р., а влітку 1916 р. – реевакуацією до Києва, що обумовило псування багатьох експонатів і на чому наголошували співробітники музею. Окрім цього, підвідомчі Музею товарознавства геологічний кабінет та лабораторія волокнистих речовин були цілком дезорганізовані, оскільки особи, котрі ними завідували «покинули їх напризволяще ... без будь-якого повідомлення про це адміністрації інституту і без відповідного передання майна іншій особі» [4, арк. 49]. Попри це у них збереглись 12 мікроскопів, ціла низка різноманітної спеціальної апаратури (гідралічна машина, мікро–фотографічний апарат, машина для випробування шовку та ін.), терези, метроном, різні меблі тощо [4, арк. 50].

Восени 1916 р. ККІ повернувся до Києва і відновив тут свою роботу. Теж саме стосувалось і його структурних підрозділів, хоча внаслідок матеріальної скрути це відбувалось вкрай повільно. Щодо Музею товарознавства, то можна робити висновок про завершення розпакування його колекцій, а отже й відкриття їх для огляду, з грудня 1916 р. – саме цим часом датоване рішення Правління інституту про оплату роботи П. Р. Сльозкіна з розпакування музейних колекцій [4, арк. 62]. Зі звіту П. Р. Сльозкіна про цю роботу відомо, що музейні колекції займали 65 великих ящиків, а сільськогосподарської лабораторії 11 [4, арк. 63]. Оскільки Сльозкін особисто подав прохання про оплату його роботи з розпакування музейних колекцій, то це свідчить і про зростання гостроти матеріального чинника у житті професорської корпорації, а отже й про загальне погіршення життєвого рівня в умовах Першої світової війни, що й змушувало представників професорсько–викладацької корпорації братися за такі роботи, які за нормальних обставин виконував допоміжний персонал.

Наростання економічної кризи виявилось й у плінності кадрів співробітників Музею товарознавства. Так, 22 серпня 1917 р. на посаду помічника хранителя музею було прийнято В. А. Божкевича [4, арк. 64], а вже 31 серпня 1917 р. він звільнився [4, арк. 68]. Частими були звернення працівників музею щодо виплати їм авансу

раніше встановлених термінів [4, арк. 58], що пояснюється неможливістю прожити на незначну зарплатню музейного працівника в умовах війни та наростаючої економічної кризи.

Попри скрутну економічну ситуацію і за 1916–1917 навчальний рік, як свідчить звіт, Музей товарознавства поповнився експонатами на суму в майже 1 тис. руб. [4, арк. 70]. Серед цих надходжень значиться колекція зі 122 діапозитивів по японознавству (придбана інститутом у Новаківського за 85 руб.), колекція по молочному господарству кавказьких племен (подарована), колекції по бавовняному, хімічному, маслосійному та тютюновому виробництву (зібрані хранителем музею Новиковим), вище згадувана колекція по Японії (пожертвована студентом ККІ Кльотним і оцінена в 621 руб.) та декілька колекцій японських товарів (пожертвовані викладачем японської мови в інституті Тацибаном і оцінені у 52 руб.) [4, арк. 71–77зв].

У роки українських визвольних змагань Музей товарознавства долучився до справи становлення української державності надаючи свої матеріали для ознайомлення співробітникам відповідних урядових установ з характером наявної на ринку продукції, а також надавав свої лабораторії та тематичні кабінети для проведення випробування різних матеріалів тощо. Так, у травні 1918 р. Музей товарознавства відвідали слухачі консульських курсів Української Держави для ознайомлення з імпортною продукцією [5, арк. 6, 7]. Зазначу, що період Гетьманату був єдиним, коли влада вживала заходів для підтримки освіти, що позначилось і на ККІ та Музеї товарознавства. Так, вже у травні 1918 р. з державної скарбниці ККІ було виділено майже 38 тис. крб. [7, арк. 18], а в червні – влада зажадала надання звіту про завдані більшовиками матеріальні збитки для їх відшкодування [7, арк. 20].

Наприкінці 1918 р., після повалення Гетьманату, ситуація в інституті знов різко погіршилась, що відобразало і відновлення нестабільності в Україні загалом. На долі Музею товарознавства це виявилось в тому, що він позбувся навіть належних йому до війни приміщень і був переведений до критого двору інституту. Як свідчить подання хранителя Музею товарознавства ККІ, його переміщення з корпусу до критого двору інституту завершилось до 25 грудня 1918 р. [5, арк. 35–36]. Проте розміщення музею у внутрішньому дворі інституту, навіть і попри те, що він був критим, не відповідало потребам збереження експонатів у належному стані через різкі температурні коливання, значну вологість та загальну непристосованість внутрішнього двору для зберігання музейних колекцій. Тож в липні 1919 р. хранитель Музею товарознавства мусив спеціально звертатися до господарського комітету інституту з проханням перевести музей до споруди інституту аби уникнути псування музейних експонатів від вологи та температури коливань [5, арк. 4]. Воно було задоволено, але нормальна робота музею була унеможливлена внаслідок цілковитої відсутності фінансування, хоча й робились заходи (але без жодної державної підтримки, силами власне адміністрації інституту) щодо збереження й поповнення музейних колекцій. Зокрема, в серпні 1920 р. ректору ККІ надійшло подання від глядача Музею товарознавства щодо необхідності придбання для музею сучасних шкіряних виробів для чого планувалось відрядити на відповідні

підприємства студента інституту [5, арк. 1]. Це поодинокий збережений документ, що свідчив про згасання справи наповнення музею і головне – зникнення головного джерела у цій справі – меценатської допомоги внаслідок винищення підприємців та одержавлення економіки, що відбулось після встановлення більшовицької влади на початку 1920-х років.

Таким чином, історія функціонування Музею товарознавства у 1914–1921 рр. засвідчує, що 1914–1915 навчальний рік мав мінімальні негативні наслідки для діяльності музею. Набагато гіршим був вплив евакуації до Саратова, де музей перебував разом з Київським комерційним інститутом у 1915–1916 навчальному році. Оскільки реальних підстав для евакуації не існувало, то це підтверджує нехтування імперською владою інтересами навчальних та культурно-просвітніх закладів в Україні, а можливо й дозволяє вести мову про цілеспрямоване доведення їх до катастрофи. У роки визвольних змагань Музей товарознавства постраждав головню від пограбувань в часи захоплення Києва більшовиками. Єдиним «світлим» періодом у цей час була доба Гетьманату, коли влада реально опікувалась долею таких закладів. В подальшому він все більше занепадав, також і внаслідок більшовицької економічної політики цілковитого одержавлення економіки, оскільки підприємці (котрі раніше активно підтримували музей) були ліквідовані, а радянська влада не вважала за першочергове дбати про розвиток музейних установ. Все це може бути перенесене й на життя українського суспільства у ті роки, наповнюючи цей період яскравими фактами на прикладі роботи за тих умов цієї музейної установи. Відповідно, засвідчується доцільність вивчення мікро-історичних тем для більш детального й «живого» відображення загальноісторичних процесів.

Список використаних джерел

1. Державний архів м. Києва. – Ф.153. – Оп.1. – Спр.421. Музей товарознавства. Книга жертводавців.
2. Там само. – Оп.8. – Спр.837. Циркуляри директора інституту ... нотатки до будівництва споруди музею товарознавства...
3. Там само. – Оп.8. – Спр.1150. Про збір колекцій для музею товарознавства.
4. Там само. – Оп.8. – Спр.1151. Описи колекцій, що надійшли до інституту в 1916 р.
5. Там само. – Оп.8. – Спр.1330. Звіти про діяльність музею товарознавства та кабінету торгівлі за 1914–1915 навчальний рік.
6. Там само. – Оп.8. – Спр.1331. Про влаштування східної виставки при музеї товарознавства.
7. Там само. – Оп.13. – Спр.1а. Циркуляри міністерства освіти т.зв. Української Народної Республіки.
8. Економічна історія України: іст.-екоп. дослідж. / [Т. А. Балабушевич та ін.; відп. ред. В. А. Смолій]. – К.: Ніка-Центр, 2011. – Т.2. – 607 с.
9. Матяш І. Б. Особа в українській архівістиці: Біографічні нариси / І. Б. Матяш. – К., 2001. – 228 с.
10. Матяш І. Б. Перший вищий навчальний заклад архівного профілю в Україні (3 історії Київського археологічного інституту) / І. Б. Матяш // Український археографічний щорічник. – 1999. – Вип.3–4. – С.264–290.
11. Музей товарознавства при Киевском коммерческом институте. – К.: Тип. И. И. Чоколова, 1913. – 53 с.
12. Музей України XIX – початку XX століть: Збірник наукових праць / Е. М. Пескова, Л. Д. Федорова. – К.: НАН України, 2005. – 282 с.
13. Остапенко С. С. Персидский рынок и его значение для России / С. С. Остапенко // Известия Киевского Коммерческого Института. – К., 1912. – Кн. XVII. – 20 + 23 + 115 + 4 с.
14. Отчет о Музее товарознавства при Киевском коммерческом институте. – К.: Тип. И. И. Чоколова, 1910. – 63 с.

15. Чуткий А. І. Київський комерційний інститут: витоки та історичний поступ (1906–1920 рр.) / А. І. Чуткий. – Ніжин, 2013. – 524 с.

16. Чуткий А. І. Київський комерційний інститут: історія евакуації до Саратова та повернення до Києва / А. І. Чуткий // Шостя мiжнароднiя Дунараускiя читаннi. – Гомель, 2008. – Ч.1. – С.46–59.

17. Чуткий А. І. Київський університет у 1914–1916 рр.: забута історія першої евакуації / А. І. Чуткий // Історичний журнал. – 2008. – №4. – С.71–81.

References

1. Dergavnyi archiv m. Kieva. – F.153. – Op.1. – Spr.421. Musey tovarosnavstva. Kniga gertvodavzif.

2. Tam samo. – Op.8. – Spr.837. Zirkulyary direktora institutu... notatki do budivniztva sporudi musey tovarosnavstva.

3. Tam samo. – Op.8. – Spr.1150. Pro sbir kolekziy dlya museyu tovarosnavstva.

4. Tam samo. – Op.8. – Spr.1151. Opisi kolekziy, sco nadijehli do institutu v 1916 r.

5. Tam samo. – Op.8. – Spr.1330. Svit pro diyalnist museyu tovarosnavstva ta kabinetu tovgivli sa 1914–1915 navschalniy ric.

6. Tam samo. – Op.8. – Spr.1331. Pro vlahtuvanya schoidnoi vistavki pri musei tovarosnavstva.

7. Tam samo. – Op.13. – Spr.1a. Zirkulyary ministerstva osvity t.sv. Ukrainskoi Narodnoi Respublici.

8. Economischna istoriya Ukraini: ist.–econ. doslidg. / [T. A. Babuchevich ta in.; vidp. red. V. A. Smolyi]. – K.: Nica–Zentr, 2011. – T.2. – 607 s.

9. Matyach I. B. Osoba v ukrainskiy archiviziti: Biografichni narysi / I. B. Matyach. – K., 2001. – 228 s.

10. Matyach I. B. Perchiiy vichiy navschalniy saklad archivnogo profily v Ukraini (S istorii Kiiivskogo archeologischnogo institutu) / I. B. Matyach // Ukrainkiy archeografischniy chorischnik. – 1999. – Vip.3–4. – S.264–290.

11. Musey tovarovedeniya pri Kievskom kommerscheskom institute. – K.: Tip. I. I. Schokolova, 1913. – 53 s.

12. Musei Ukraini XIX – poschatku XX stolit: Sbirnik naukovich praz / E. M. Peskova, L. D. Fedorova. – NAN Ukraini, 2005. – 282 s.

13. Ostapenko S. S. Persidskiy ryinok i ego snaschenie dlya Rossii / S. S. Ostapenko // Isvestiya Kivskogo Kommerscheskogo Instituta. – K., 1912. – Kn. XVII. – 20 + 23 + 115 + 4 s.

14. Otchet o Musee tovarovedeniya pri Kievskom kommerscheskom institute. – K.: Tip. I. I. Schokolova, 1910. – 63 s.

15. Chutkyi A. I. Kievskiy komercijniy institut: vitoky ta istorichnij postup (1906–1920 rr.) / A. I. Chutkyi. – Nigin, 2013. – 524 s.

16. Chutkyi A. I. Kievskiy komercijniy institut: istoriya evakuazii do Saratova ta povnennya do Kieva / A. I. Chutkyi // Chostiya mignarodnuya Dounaraskiya chitanni. – Gomei, 2008. – Ch.1. – S.46–59.

17. Chutkyi A. I. Kievskiy universitet u 1914–1916 rr.: sabuta istoriya pershoi evakuazii / A. I. Chutkyi // Istorichnij gurnal. – 2008. – №4. – S.71–81.

Chutkyi A. I., Doctor of Historical Sciences, associate Professor, Department of history and theory of economy, Kyiv national economic University named after Vadym Hetman, Director of the University history Museum (Ukraine, Kyiv), andr32_ukr@ukr.net

The micro–historical topics as a concentrated expression of the overall context of historical thread (the WWI's and Ukrainian War of independence's influence on the merchandising museum of Kyiv Commercial Institute)

The work of the Merchandising museum, the first museum economic profile in Ukraine, during the WWI and the Ukrainian War of Independence is studied in the article. The study is based on the archive materials introduced for the first time, which help to trace back all aspects of the museum's work and allow determining the filledness of the Ukrainian society's everyday life during the WWI and further revolutionary years.

The WWI's beginning complicated the material support of the teaching and learning process and the museum's work, nevertheless, it continued working, the collection had been growing. Museum's being evacuated to Saratov in autumn 1915 did more damage. During this time the museum was robbed for the first time and the collection suffered a loss from being moved. The period of the Hetmanate was the most favourable for the museum due to the help on the part of the state in the days of Ukrainian War of Independence.

Keywords: microhistory, the WWI, history of Ukraine in early XX century, merchandising museum of the Kyiv Commercial Institute.

Чуткий А. И., доктор исторических наук, доцент, профессор кафедры истории и теории хозяйства, Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетьмана, директор Музея истории университета (Украина, Киев), andr32_ukr@ukr.net

Микро–исторические темы как концентрированное выражение общего контекста исторического развития (влияние Первой мировой войны и украинской освободительной борьбы на Музей товароведения Киевского коммерческого института)

Изучается деятельность Музея товароведения Киевского коммерческого института, который был первым в Украине музеем экономического профиля, в годы Первой мировой войны и украинской освободительной борьбы. Исследование базируется на архивных материалах, которые впервые вносятся в научное обращение и помогают проследить составляющие деятельности этого музея и одновременно способствуют в деле реконструкции повседневной жизни украинского общества в тот период.

Установлено, что начало Первой мировой войны сразу же осложнило материальное обеспечение учебного процесса и деятельность музея, но он продолжал свою работу, в частности продолжалось его пополнение новыми экспонатами. Значительно больший вред принесла эвакуация в Саратове осенью 1915 г. Именно в это время музей подвергся первоначальному ограблению, а также существенно пострадали музейные коллекции от их перемещения. В годы украинской освободительной борьбы наиболее благоприятным для него был период Гетьманата в связи с возобновлением помощи со стороны государства.

Ключевые слова: микро–история, Первая мировая война, история Украины начала XX в., Музей товароведения Киевского коммерческого института.

* * *

УДК 94(477)–058.232.6«1918»

Ковальова Н. А., кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства, Український державний хіміко–технологічний університет (Україна, Дніпропетровськ), boriss2002@ukr.net

ПОВЕРНЕННЯ ПОМІЩИЦЬКОЇ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКИМ СЕЛОМ ПЕРІОДУ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО (1918 Р.)

Розглянуто проблему відносин поміщичтва і селянства у контексті «аграрної революції» в Україні в другій половині 1918 р. Метою дослідження є реконструкція механізму повернення майна та відшкодування збитків, яких зазнали землевласники в 1917 – на початку 1918 р.

Методи дослідження: історико–генетичний, історико–порівняльний, ретроспективний. Джерельну базу дослідження складають нарративні та документальні джерела (матеріали виконавчих, земельних, судових органів Української Держави).

У результаті дослідження встановлено, що друга половина 1918 р. стала соціальним реваншем землевласників за пограбоване селянами майно. Механізм повернення власності і відшкодування збитків спирався на вертикаль виконавчої влади і передбачав добровільне «примирення» селян з власниками, але виявився неефективним. Загострення відносин поміщиків з селянами набуло характеру протистояння і навіть війни.

Ключові слова: поміщики, селяни, пограбування, збитки, відшкодування, каральні експедиції.

Проблема врегулювання майнових та земельних суперечностей, зумовлених стихійними селянськими погромами восени 1917 – на початку 1918 рр., стала нагальною після відновлення приватної власності Українською Державою П. Скоропадського 29 квітня 1918 р. Для поміщиків настав період своєрідного соціального реваншу за пограбоване майно й розподілену селянами землю. Реставрація поміщицького землеволодіння і процес «примирення» селян із дідами склали реакційний етап «аграрної революції». З'ясування його досвіду має як науково–теоретичне, так і практичне значення для реалізації реформування аграрного сектору в сучасній Україні.

Проблема реставрації поміщицького землеволодіння у 1918 р. перебувала в центрі уваги радянських істориків й досліджувалася через призму каральних акцій гетьманського режиму [див., напр.: 1]. У сучасних працях проблему відносин селянства і влади у контексті